

Yıldırım KOÇ

**TÜRKİYE'DE 1974-1980 DÖNEMİNDE TARIM
SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİNDE
İŞÇİ-İŞVEREN İLİŞKİLERİ**

*İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası Özel Sayı II
Prof. Dr. Cavit Orhan Tütengil'in Anısına
Armağan'dan Ayıbasım*

İSTANBUL — 1984

**TÜRKİYE'DE 1974-1980 DÖNEMİNDE TARIM
SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİNDE
İŞÇİ-İŞVEREN İLİŞKİLERİ**

*Yıldırım KOÇ**

GİRİŞ

Türkiye'de 30 bin civarında işçinin çalıştığı tarım satış kooperatifleri birliklerinde uygulanan istihdam politikaları, 1974-1980 döneminde işçi-işveren ilişkilerini olağanüstü sertleşmesine, yüksek bir işçi devrine, işyerlerinin işgaline varan işçi eylemlerine neden oldu. Dönemin hükümetleri, politik destek sağlamak amacıyla, bu işletmelere çeşitli alanlarda ve biçimlerde müdahale ettiler. Çeşitli kooperatiflerin ve kooperatif birliklerinin iç yapısı, gerekse Ticaret Bakanlığı aracılığıyla hükümetlerin müdahale olanak ve uygulamaları, ortaklar ve çalışanlar aleyhine önemli sonuçlar getirdi. Bu çalışma, gerek özel kesimdeki, gerekse kamu kesimindeki işyerlerinden farklı nitelikte işçi-işveren ilişkilerine rastlanan bu işyerlerindeki olayların nedenlerini açıklama doğrultusunda bir çabadır.

Türkiye tarımsal üretiminin bir kısmı ülke içi üretim ve tüketim gereksinimlerini karşılarken, önemli bir kısmı da ihraç edilmektedir. Önemli ihraç ürünleri olan tütün, pamuk, fındık, üzüm, incir ve bunların yanı sıra tiftik ve zeytinyağı, genellikle küçük üreticiler tarafından üretilmektedir. Bu ürünlerin sürekli ve düzenli bir şekilde ihracatının sağlanması, bu ürünlerin girdi olarak kullanıldığı üretim süreçleri ve ilgili çıkarlar açısından son derece önemlidir.

Tütün üretiminin denetimi ve ürünün önemli bir kısmının toplanması Tekel eliyle yapılmaktadır. İncir, üzüm, pamuk, fındık ve

(*) ODTÜ İdari Bilimler Fakültesi'nde Asistan.

tiftikte ise bu görevi tarım satış kooperatifleri birlikleri üstlenmiştir. Tarım satış kooperatifleri birlikleri, Hazineden aldıkları krediyle üreticinin ürünü toplama, depolama, bazı durumlarda işlemekte, genellikle de ihracatçıya devretmektedir. Küçük üreticinin temelinde yaygın olarak disiplin edilmesi, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin ana işlevi olmaktadır.

Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin ikinci, Türkiye Ziraat Odaları Birliği ve Tarım Kredi Kooperatifleri Birliği'nin önde gelen işlevi de, iç pazarın genişletilmesidir. Bu kuruluşlar tarımda gübre, ilaç, çağdaş araç-gereç kullanımını çeşitli biçimlerde desteklemektedir. Ayrıca uygulanan fiyat politikaları, özellikle dayanıklı tüketim mallarının köylere yayılmasında önemli bir rol oynamıştır.

Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri, tarımsal üretimin vergi açısından denetimi yönüyle de önemlidir.

Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin 1974-1980 dönemindeki işleyişleri içinde, üreticilere işletmelerde istihdam olanağı yaratma gibi bir amaçları ise olmamıştır.

I. TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİNDE İSTİHDAM

Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinde büro, tekstil, gıda ve bir miktar da metal işkollarında işçi çalıştırılmaktadır. Çalışanların tümü 1475 sayılı İş Yasası kapsamında işçi statüsündedir.

Önemli tarım satış kooperatifleri birlikleri ve işletmelerinin durumu aşağıda özetlenmiştir:

İzmir İncir Tarım Satış Kooperatifleri Birliği 1937 yılında 7 kooperatifin birleşmesiyle kuruldu. 1976 yılında 5500 ortaklı 19 kooperatif üye idi. Birliğe üye Ödemiş, Ortaklar ve Erbeyli kooperatiflerinin birer incir işletmesi, Birliğin ise alkol fabrikası, kolonyaya fabrikası, tahta kutu fabrikası ve incir depoları vardır.

İzmir Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği 1937 yılında 7 kooperatifin birleşmesiyle kuruldu. 1976 yılında 12214 ortaklı 16

kooperatif üye idi. Birliğin İzmir'de iki üzüm işleme fabrikası, bir sirke ve bir pekmez işletmesi vardır.

İzmir Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği 1949 yılında 5 kooperatifin birleşmesiyle kuruldu. 1976 yılında 43508 ortaklı 53 kooperatif üye idi. Birlik şu işletmelere sahiptir: Pamukyağı kombinasyonu, gliserin fabrikası (hammadde bulunamaması nedeniyle çalıştırılmıyor), tamir atelyesi, İzmir Çırcır Fabrikası, Nazilli Çırcır Fabrikası, İplik Fabrikası, depolar.

İzmir Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği 1949 yılında 5 kooperatifin birleşmesiyle kuruldu. 1976 yılında 5316 ortaklı 24 kooperatif üye idi. 1968 yılı verilerine göre, Birliğin Burhaniye, Kuşadası, Sultanhisar, Tepeköy, Hocalı, Çine, Ortaklar ve Akhisar'da zeytinyağı tesisleri ve Edremit'te sabun imalathanesi vardı. 1977 yılında zeytinyağı tesislerinin sayısının 15'e çıkmış olduğu belirtilmektedir.

Giresun Fındık Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Fiskobirlik) 1938 yılında 5 kooperatifin birleşmesiyle kuruldu. 1976 yılında 139060 ortaklı 36 kooperatif üye idi. 1979 yılı sonunda Fiskobirlik'e bağlı 13 fındık kırma ve bir fındık işleme tesisinde 2500, bürolarda 2300 işçi çalışıyordu.

Adana Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Çukobirlik) 1940 yılında 5 kooperatifin birleşmesiyle kuruldu. 1976 yılında 24218 ortağın bulunduğu 22 kooperatif üye idi. Birliğin 1973 yılında 10 çırcır ve prese fabrikası, 1 nebati yağ ve sabun fabrikası vardı. Birliğin ayrıca üç çeltik kurutma tesisi ve nakliyat işletmesi bulunuyordu. 1973 yılında Çukobirlik işletmelerinde 1600 işçi çalışıyordu. 1980 yılı Mart ayında ise, ortak sayısı 36500'e, işletmelerde çalışan işçi sayısı 3500'e çıkmıştı.

Koza Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Kozabirlik) 1940 yılında 3 kooperatifin birleşmesiyle kuruldu. 1976 yılında 17812 ortağı bulunan 5 kooperatif üye idi. Ortak sayısı 1979 yılında 26619'a yükseldi. Birlik, Bursa Organize Sanayi Bölgesinde kuru ipek kozasından ipek ipliği çekilmesi için bir tesis kurmaktadır. 1980 yılında Birlik'te 28 işçi çalışıyordu.

Antalya Pamuk, Narenciye ve Muz Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Antbirlik) 1952 yılında 5 kooperatifin birleşmesiyle kuruldu.

1976 yılında 18 497 ortaklı 6 kooperatif üye idi. 1977 yılında Birliğin 7 çürçür ve prese fabrikası, 1 yağ kombinası (350 işçi) ve 1 iplik fabrikası (Aksu İplik Fabrikası, 1 600 işçi) vardı. Ayrıca bürolarda 500 kadar işçi çalışıyordu.

Marmara Zeytin Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Marmara Birlik) 1954 yılında kuruldu. 1976 yılında 18 521 ortaklı 6 kooperatif üye idi. Birliğin 1980 yılında üç zeytinyağı işletmesi ve zeytin depoları vardı. Birlik bünyesinde 386 işçi çalışıyordu.

Gül ve Gülyacağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Güllübirlik) 1954 yılında kuruldu. 1976 yılında 3 619 üyeli 13 kooperatif üye idi. Birliğin bir gülyacağı fabrikası vardır. Bürolarda 1980 yılında 70 işçi çalışıyordu.

Neveşehir Üzüm ve Mamulleri Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Taskobirlik) 1958 yılında 4 kooperatifin birleşmesiyle kuruldu. 1976 yılında 3 768 üyeli 11 kooperatif üye idi. İşletmelerinde 150 civarında işçi çalışıyordu.

Trakya Yağlı Tohumlar Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Trakyabirlik) 1966 yılında 7 kooperatifin biraraya gelmesiyle oluştu. 1976 yılında 52 445 ortaklı 31 kooperatif üye idi. 1980 yılında 700 civarında işçi çalışıyordu.

Güneydoğu Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (Güneydoğubirlik) 1968 yılında kuruldu. 1976 yılında 1 872 ortaklı 11 kooperatif üye idi. Bürolarda, Gaziantep'teki üzüm suyu, bakliyat ve fındık işletmeleri ile Kahramanmaraş'taki kırmızı birer işletmesinde 1 500 civarında işçi çalışıyordu.

Tiftik ve Yapağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Tiftikbirlik) 1969 yılında kuruldu. 1976 yılında 8 755 ortaklı 26 kooperatif üye idi. Kooperatiflerde, Birlik'te ve Gölbaşı tesislerinde toplam 600 civarında işçi çalışıyordu.

Yer Fıstığı Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (Yerfıstıkbirlik) 1968 yılında kuruldu. 1976 yılında 6 681 ortaklı 10 kooperatif üye idi.

Yukarıda sözü edilenlerin dışında kalan tarım satış kooperatifleri birlikleri ile sözü edilen birliklere üye kooperatiflerin de ayrıca önem-

li sayıda işçi çalıştırılan işletmeleri vardır. Ancak bu konuda bir envanter çalışması yapılmamıştır.

Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin işletmeleri dışında iştirakleri de vardır. Bu iştiraklerde de önemli sayıda işçi çalışmaktadır. İştiraklerin dökümü, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Devlet Adına Yapılan Destekleme Alımlarını İnceleme ve Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*'nun I. Cildinde sunulmuştur.

Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin yanı sıra, diğer tarım kooperatiflerinde ve bunların işletmelerinde de önemli sayıda işçi çalışmaktadır.

Tarım kredi kooperatiflerinde 1979 yılında 4 882, bölge birliklerinde 190, merkez birliğinde 140 işçi çalışmaktadır. Tarım Kredi Kooperatifleri Yardımlaşma Birliği Vakfı'nın ise bahçe tipi traktör ve tarım aletleri üreten bir fabrikası vardır.

Köy kalkınma kooperatiflerinin ise 250'ye yakın işletmesi vardır: 17 un, 8 yem, 76 zeytinyağı, 3 bitkisel yağ, 9 salça, 4 meyve suyu, 38 kereste, 2 tarım araçları, 2 yonga levha, 5 şarap, 2 maden suyu, 1 çeltik, 1 kerevit, 1 halı ipliği, 1 sera örtüsü üretimi, 43 hacelik tesis ve fabrikaları ile birçok soğuk depo ve ambalaj tesisi.

Tarım kooperatifleri ve özellikle de tarım satış kooperatifleri birliklerinin bu geniş istihdam olanakları ve bu kuruluşlardaki işçi-ışveren ilişkilerinin Türkiye'deki işçi hareketi üzerindeki etkileri, kanımızca, ayrıca ayrıntıda incelenmesi gereken bir konudur.

II. TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİNİN İSTİHDAM POLİTİKASI

Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinde 1974 - 1980 döneminde işçi-ışveren ilişkilerinin diğer işyerlerinde görülenlerden farklı düzey ve boyutlarda gelişmesinin ana nedeni, bu dönemde iktidarda bulunan siyasi partilerin bu işyerlerini kendi siyasi kadrolaşmaları için kullanmaları olmuştur.

Siyasi partilerin, bu uygulamaları 1974 - 1975 yıllarında başlamış, öncelikle İzmir İncir, Üzüm, Pamuk ve Zeytinyağı Tarım Satış

Kooperatifleri Birliklerinde bu uygulamaya gidilmiş, daha sonraki yıllarda diğer Birliklere de yaygınlaştırılmıştır. Yeni sanayi işletmeleri açılarak istihdam olanağı yaratılması yerine, mevcut işletmelere çalışmadan maaş alacak insanlar yerleştirilmiştir. Bu uygulama işyerlerinde işçi-işveren ilişkilerinde özel sektörde görülenin çok dışında sorunlara yol açmıştır. Özellikle Birlik yönetimlerinin kendi siyasi çizgileri doğrultusundaki sendikaları işyerlerinde yetkili kılmaya çalışmaları, çok ileri boyutta anlaşmazlıklara neden olmuştur.

Bu anlaşmazlıklarda sorumlu yetkili genellikle genel müdürdür. 1974-1980 döneminde genel müdür Ticaret Bakanı tarafından atanmaktaydı. Genel müdürlük uygulamalarının olumsuz sonuçları ise Birliği ve dolaylı olarak üye kooperatifleri ve kooperatif ortaklarını etkiliyordu. Davul Birliği'nin ve ortakların boynunda iken, tokmağın Ticaret Bakanının elinde olması, istihdam konusundaki aksaklıkların önemli nedenlerinden biri olmuştur. Bu dönemde, kamu iktisadi teşebbüslerinde; genel ve katma bütçeli kuruluşlarda yüzbinlerce işçi çalışmaktaydı. Belediyelerdeki işçi sayısı da 100 binin üstündeydi. Hükümetlerin buralarda bir işletmeden aynı anda yüzlerce işçiyi işten çıkarma doğrultusunda bir uygulaması görülmezken, özellikle 1980 yılında tarım satış kooperatifleri birliklerinde bu yola başvurulması, sınırsız, önemli ölçüde, tokmağın ve dalvulun aynı kişilerde olmasından kaynaklanmaktadır.

Tarım satış kooperatifleri birliklerinde, üye kooperatiflerde ve bağlı işletmelerde çalışanların tümü 1475 sayılı İş Yasası kapsamındadır. Çalışanların sendikalaşma ve toplu iş sözleşmesi bağtlama hakları vardır. Ancak bir kısım personel, çeşitli açılardan İş Yasası'nın ötesinde haklar getiren Personel Yönetmeliğinin kendilerine uygulanmasıyla yetinmiş ve toplu iş sözleşmesi kapsamı dışında kalmayı yeğlemiştir.

Tarım satış kooperatifleri birlikleri ana sözleşmesine göre, yönetim kurulu, genel kurulca gizli oyla seçilen dört üye ile, Ticaret Bakanlığı tarafından atanan bir genel müdürden oluşur. Bilindiği gibi, 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Yasa'nın 11. maddesi uyarınca, seçilmiş gelen yönetim kurulu da Ticaret Bakanlığı tarafından görevden alınabilmekte ve yerine Ticaret Bakanlığı atama yapabilmekteydi. 31. maddeye göre, Birlik adına

imza yetkisine sahip kişilerin atanma ve işten el çektilmeleri, genel müdürün teklifi, yönetim kurulunun kararı ve Ticaret Bakanlığının onayıyla oluyordu. Diğer çalışanların atanma ve işten çıkarılmaları tamamiyle genel müdürün yetkisindedir. Kooperatif ortaklarının ve kooperatiflerin, kendi olanaklarıyla oluşturdukları kuruluşun istihdam politikası üzerinde söz hakkı yoktur. İşçi işveren ilişkilerinde 1974-1980 döneminde diğer işyerlerinde görülen ölçüde ortaya çıkan büyük anlaşmazlıklar kanımca bu noktadan kaynaklanmaktadır.

İzmir İncir, Üzüm, Pamuk ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri, bu Birliklere bağlı kooperatifler, şubeler ve işletmeler ile Marmarabirlik'te uygulanan (ve diğer tarım satış kooperatifleri ve birliklerinde de uygulandığını sandığımız) *Daimi Kadro Personel Yönetmeliği*'nin 4. maddesi de genel müdürün istihdam konusundaki yetkilerini yinelemiştir.

Personel Yönetmeliğine göre, Birliklere bağlı kooperatiflerde ve kooperatiflerin işletmelerinde çalışacak personele ilişkin kadroların da Birlik yönetim kurulunca onaylanması gerekir. Birliklerin işletmelerindeki kadrolar da Birlik Yönetim Kurulunun onayından geçer (Madde 43 ve 44). Personel Yönetmeliğine göre, işe alınanların deneme süresi "en az 6 aydır." "Bu müddet lüzum görüldüğü takdirde uzatılabilir" (M. 46). Bilindiği gibi, 1475 sayılı İş Yasasına göre deneme süresi bir aydır ve ancak toplu sözleşme ile en fazla üç aya çıkarılabilir.

Birliklerde, yönetmelik gereğince bir personel komitesi kurulur. Komite, "Birlik genel müdürünün veya genel müdürlüğe temsil edilecek birinci derecede imza yetkisini haiz bir Birlik personelinin başkanlığı altında, Birlik hukuk müşaviri, personel müdürü veya şefinin ve birlikler teftiş kurulu başkanının ve hakkında karar verilecek personelin çalıştığı teşekkülün en büyük amirinin iştirakiyle kurulur" (M. 73). Personel komitesi, yönetmelik hükümlerine uymayan personel hakkında soruşturma yapar ve karar verir. Çalışanların hiçbir temsilcisi komitede yer almamaktadır.

Çalışanları işten çıkarma yetkisi, (a) işe almaya yetkili olanlara, (b) personel komitesine ve (c) Ticaret Bakanlığı tarafından görevlendirilecek müfettişlere verilmiştir (M. 59). Birliklerin Ticaret Bakanlığı bu bağlılığı birçok şürtüşmenin kaynağı olmuştur.

Personel Yönetmeliğinde ilginç bir hüküm, ortakların istihdamına ilişkindir: "Kooperatiflere ortak olan personelin ortak olduğu kooperatiflerin veya bunlara bağlı işletmelerin daimi veya muvakkat kadrolarında istihdamı Birliklerin karar ve müsaadesine bağlıdır" (M. 71). Bu kısıtlayıcı hüküm, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin ve işletmelerinin ortaklarının istihdam sorununa bir çözüm arama doğrultusunda hiç düşünülmediğini göstermektedir.

Personel Yönetmeliği, personelin siyasi partilerle ilişkilerine karşı da sözde bir önlem getirmiştir. 71. maddenin 3. fıkrasına göre, "istihdam şekli ne olursa olsun, Birlik ve Kooperatiflerle, bunlara bağlı teşekküllerin personeli, siyasi partilerin idari kademelerinde fiilî görev alamaz ve siyasi temayülü göreve tesir edecek şekilde izhar edemez."

Bu hüküm uygulanmamıştır. Siyasi partiler tarım satış kooperatifleri ve birliklerini siyasi etkinliklerinin bir aracı olarak kullanmışlardır. Birlik Ana Sözleşmesinin "yönetim kurulu seçimi"ne ilişkin 25. maddesi, "g" bendi, "herhangi bir siyasi partinin merkez ve taşra organlarında görevli bulunanlar ve siyasi partilerde kayıtlı bulunan belediye başkanları, il genel meclisi ve belediye meclisi üyeleri"nin yönetim kuruluna seçilemeyeceği hükmünü getiriyordu. Ancak 7.6.1975 tarih ve 15258 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile bu hüküm iptal edildi. Bu hükmü iptal eden MC Hükümeti tarım satış kooperatifleri ve birliklerinde siyasi partilere göre cephelşmede önemli bir sorumluluk üstlendi. Bu konu ileride daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Personel Yönetmeliği'ne bağlı daimî kadrolu işçilerin (Yönetmelikte "memur", "hizmetli", "teknik personel" şeklinde sınıflandırılmıştır) ücretleri 6 grup halinde ayrı ayrı derece ve kademelendirilmiştir. İlk dört grup yönetici durumda olanlara ilişkindir. Beşinci grup, "memurlar", altıncı grup "hizmetliler"dir.

Yönetmeliğin 6. maddesi, "bu yönetmeliğin mer'iyete girdiği tarihten sonra, devlet memurlarına avans vesair namlar altında fiilen ödenen miktarların dışında maaşlara seyyanen yapılacak zamlar, Yönetim Kurulunun kararı, Ticaret Bakanlığının tasdiki ile tatbik edilebilir" hükmünü getirmektedir. Aneak pratikte Ticaret Ba-

kanhı belirleyici olmaktadır. 1972 yılının sonunda, yapılan zamlar ilgili olarak Marmarabirlik Personel Yönetmeliğinde şöyle bir değişiklik yapılmıştır:

"Bakanlığın 28.11.1972 gün ve 15/21092 sayılı emirlerine ekli olarak gelen Yönetmeliğin geçici I. maddesi gereğince ücret derecelerine yapılan ve 1.3.1970 tarihinden itibaren geçerli olan % 80 nispetindeki zamma göre yeni ücret düzenlemeleri."

Aynı şekilde, 1.3.1974 tarihinden geçerli olmak üzere % 15 ve 1.1.1976 tarihinden geçerli olmak üzere de kademeli olarak % 30 ve % 25 oranlarında (brüt aylık ücret tutarları 3500 liraya kadar olanlarda % 30, 3500 liranın üstünde olanlarda % 25) zam yapılmıştır.

Personel Yönetmeliğinin ilginç ve toplu iş sözleşmelerine örnek oluşturan bir hükmü kıdem tazminatı ilişkindir:

"İsten çıkış tazminatı, Birliklerle Kooperatiflerin ve bunlara bağlı işletme ve teşekküllerin daimî kadrolarında asaleten çalışılan 20 yıllık hizmet süresinde beher hizmet yılı için müktesep hak olarak almamakta olan son ücretin brüt tutarının iki katı üzerinden hesaplanır. 20 yılı geçen her hizmet yılı için de tazminat miktarı yukarıdaki esaslara göre bir maaş esasına göre tahakkuk ettirilir. Müddetin hesabında günlük kesirler aya iblağ edilir. 6 aydan fazla (6 ay dahil) ay kesirleri yıla iblağ edilir" (M. 21).

Daha ileride ele alacağımız toplu iş sözleşmelerinde kıdem tazminatı miktarının kamu ve özel kesimde benzer işyerlerindeki den çok yüksek olduğu görülecektir. Bu yüksekliğin en önemli dayanağı, Personel Yönetmeliğindeki bu hükmüdür.

Personel Yönetmeliği'ne göre çalışanlara (a), lisan tazminatı, (b) kasa tazminatı, (c) makam tazminatı, (ç) temsil ödeneği, (d) teşvik mükafatı ve (e) temettü ikramiyesi adları altında çeşitli ödemeler yapılmaktadır.

Bunların yanı sıra, SSK tarafından verilen istirahat günlerine ait geçici işgüremelik ödeneği, çalışanın ücretinin tamına iblağ

edilmekte, iki maaş tutarında ölüm yardımı verilmekte, SSK'na tedavisi yapılmayan hastalıkların masrafları (Birlik yönetim kurulunun kararıyla) Birlik'çe ödenmektedir.

Yıllık ücretli izinler ise tüm çalışanlar için 30 gündür. Bu miktar İş Yasasında belirtilen sürelerin üstündedir. İmzalanmış toplu iş sözleşmelerinde de izinlerin aynı işkolundaki diğer işyerlerine göre yüksek olmasının önemli bir dayanağı bu hükümdür.

Yönetmeliğin 47. maddesine göre de, "Birliklerle, kooperatiflerin veya bunlara bağlı teşekküllerin idare ve işletme kadrolarında çalışan personelden, bu yönetmeliğin yürürlüğe girdiği tarihte çalışmakta olanlarla, yeniden göreve alınanlardan, bu yönetmelikte yazılı şartları kabul ettiklerine dair Noterden tasdikli bir taahhütname alınır."

Görüldüğü gibi, 1974 - 1980 döneminde Birlik'lerde uygulanan Personel Yönetmeliği, kooperatif ve birliklerin istihdam politikasına ortakların çıkarları doğrultusunda yön vermeyi önleyici ve Ticaret Bakanlığının belirleyiciliğini pekiştirici niteliktedir; çalışanların ücret ve çalışma koşullarının belirlenmesine ortakların katılmasını ve işçilerin söz hakkının olmasını önlemeyi amaçlamaktadır.

III. TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİNDE SENDİKALAŞMA VE TOPLU İŞ SÖZLEŞMELERİ

A. Sendikalaşma

Tarım satış kooperatifleri birlikleri, kooperatifler ve iştiraklerinde çalışan işçiler, 1974 - 1980 döneminde, büro, gıda ve tekstil işkollarında sendikalarda örgütlenmişlerdir. Bunların dışında saptayabildiğimiz tek işkolu, İzmir Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği tamirhanesinde çalışan yaklaşık 100 işçinin örgütlendiği metal işkoludur. Bu işçiler 1980 yılında DISK'e bağlı Maden İş Sendikası'nın üyesi oldular.

Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri ve işletmelerinde sendikalaşma, bu kuruluşların istihdam politikasıyla yakından bağlantılıdır. 1974 - 1980 döneminde iktidarda bulunan partiler, bu ku-

ruşlarda kendi çizgilerindeki sendikaların yetki alması için yoğun bir çaba göstermişlerdir.

Ancak özellikle 1978 - 1979 yıllarındaki duruma baktığımızda, tarım satış kooperatifleri birliklerinde çalışan işçilerde DISK'e bağlı sendikalara doğru bir akış görüyoruz. Bu akış ya işçilerin eski sendikalarından ayrılıp DISK'e bağlı bir sendikaya üye olmaları, ya da genellikle o Birliğe özgü olarak daha önce kurulmuş bir sendikadan DISK'e üye olmasıyla gerçekleşmiştir.

Büro işkolunda tarım satış kooperatifleri birliklerinde 1980 yılında örgütlü sendikalar, Türk İş'e bağlı Tez Büro İş ile DISK'e bağlı Sosyal İş, Bank Sen., Fındık ve Taper İş'tir. Bağımsız diğer sendikalar da DISK sendikalarıyla birlikte davranmaktadırlar.

Tez Büro İş Sendikası, Türk İş içinde Sosyal Demokrat Hareket içindedir. Yarıfiskobirlik, Güneydoğubirlik işçileri ve Antbirlik'e bağlı bazı kooperatiflerde çalışanlar 1980 yılında bu sendikada örgütlüydü.

Sosyal İş Sendikası ise kurulmasından sonra uzun bir süre bağımsız kaldı ve 20.5.1974 tarihinde DISK'e katılma kararı aldı. Ancak 1977 yılında DISK üyeliğinden çıkarıldı. 22.8.1978 tarihinde yeniden üyeliğe kabul edildi. Antbirlik ve Gülbirlik işçileri 1980 yılında Sosyal İş Sendikası'nda örgütlüydü.

Bank. Sen. 1972 yılında kuruldu. 2.11.1976 tarihinde DISK'e katılma kararı aldı. Trakyabirlik işçilerinin örgütlü olduğu Tars. Koop. İş Sendikası'nın Bank. Sen.'e katılmasıyla, Bank. Sen., Trakyabirlik'in büro işyerlerinde yetkili oldu. Güneydoğubirlik işçileri ise, Güneko İş'te örgütlenmişlerdi. Güneko İş de Bank. Sen.'e katıldı. Ancak 1980 yılında yetki döneminde işçilerin bir kısmı Tez Büro İş Sendikasına geçtiler.

1980 yılının ilk aylarında Türk İş üyesi Tez Büro İş ile DISK üyesi Bank. Sen. ve Sosyal İş Sendikaları, banka - büro - eğitim - sigortacılık işkollarında "güç ve eylem birliği" yaptıklarını açıkladılar. "3'lü dekorasyon" da, tarım satış kooperatifleri birliklerine ilişkin olarak şunlar söyleniyordu :

"İşkolumuzun temel direklerinden olan kooperatif işyerlerinde ise özellikle politik baskılar öne çıkmaktadır. Kooperatif işyerlerinde çalışan yaklaşık 30 bin işçiden 23 bini

Üzüm Tarım Satış Koop. Bir. Üzüm işletmeleri ve sirkehanelerinde çalışan 1400 civarında işçi adına toplu iş sözleşmesi bağlanmış olmakla beraber, 1980 yılında bu işyerleriyle ilişkisi kalmamıştır.

B. Toplu İş Sözleşmeleri

Toplu iş sözleşmeleri, işçilerin işverenle ilişkilerinin, çalışma koşullarının belirlendiği belgelerdir. Bu belgelerde işçiler açısından düzenleyici (normatif) hükümleri, ücretler ve diğer parasal ödemeler, çalışma süresi, iş akdinin sona erdirilmesi, işçi sağlığı ve güvenliği ve işçi- işveren ilişkisinin diğer yönleri başlıkları altında inceleyebiliriz. İşçilerin çalışma ve yaşama koşullarında zaman içindeki değişiklik ve çeşitli işyerlerinde işçilerin durumlarının karşılaştırılması, ancak bu çerçevede içinde anlamlı sonuçlar verir. Sadece ücret ortalamalarından yola çıkan kıyaslamaların işçilerin durumuna ve işçi- işveren ilişkilerinin dinamiğine yeterince ışık tutamadığı kanısındayız.

Tarım satış kooperatifleri birliklerinde çalışan işçilerin yukarıda belirtilen noktalarda 1980 yılındaki hakları genellikle özel kesimde benzer nitelikteki işyerlerinden ve hatta kamu kesiminde birçok işyerinde iyiydi. Bu görece iyiliğin, işçilerin diğer işyerlerindeki işçilerden daha fazla mücadele etmelerinin ve daha fazla fedakârlıkta bulunup daha fazla çalışmalarının bir sonucu olduğu kanısında değiliz. Diğer taraftan bu işyerlerindeki işçi- işveren uyumsuzlukları da genellikle (toplu sözleşme maddelerinin ötesinde) siyasi tercihlerden kaynaklanmıştır.

Bu işyerlerinde görece olarak ileri haklar kanımızca şu etkenlere bağlıdır:

1. Çalışanları sendikalaştırmamayı amaçlayarak bazı hakları tanıyan Personel Yönetmeliği'nin toplu iş sözleşmelerinde örnek oluşturması.
2. Siyasi partilerin kendi çizgilerindeki sendikaları işyerlerine yerleştirmek ve kendi sendikalarını işçiler açısından çekici kılmak amacıyla birçok hakkı kolayca vermesi.
3. Genel müdürün, Ticaret Bakanlığının ve Hükümetin, Birliğin istihdam politikasını belirlerken atıkları adımlardan devlete

de, ne yönetim çok sayıda işçinin işten çıkarılması yoluna, ne de işçiler işyerini işgale varan direniş biçimlerine başvurdular. 1978-1979 yıllarında Birliklerde önemli sayıda işçi çıkarıldı. Yerlerine de çok sayıda yeni işçi alındı. Yönetimin bu tavrına karşı işçilerden herhangi bir tepki gelmedi. Ancak 1980 yılında Adalet Partisi Hükümeti, Birlikleri temizleme yolunda radikal bir tavra girdi; çok sayıda işçiyi aynı anda işten çıkardı. İşçilerin de buna karşı tepkileri sert oldu. Direnişler, fabrika işgalleri, çatışmalar ortaya çıktı. Aynı işkollarında diğer işyerlerinde görülmeyen boyutlu olaylar gelişti. 1979-1980 yıllarında bu direnişlerin dışında sadece 1.4.1980-3.9.1980 tarihleri arasında Bank Sen tarafından Gaziantep'te Güneydoğubirlik'te 900 işçi ile grev uygulandı. Diğer tüm işyerlerindeki işçi olayları yasadışı direniş niteliğindedir.

Şimdi, çeşitli Birlikler düzeyinde bu genel gelişimin ayrıntılarına geçelim.

A. TARİŞ

İzmir İncir, Üzüm, Pamuk ve Zeytinyağı Satış Kooperatifleri Birliklerinde gelişen olayların ayrıntısına girmeden önce, istihdam edilen işçi sayısındaki değişikliklere topluca bakalım.

Tercüman Gazetesi yazarlarından Nazlı İncak, 15.2.1980 tarihli Tercüman'da "Tariş Olayları" başlığı altında şöyle yazıyordu:

"Tariş kadrolarının militanlarla doldurulması I. MC döneminde Umum Müdür Orhan Beut zamanında başlamış. II. MC döneminde hız kazanmıştır. Orhan Beut'tan sonra müessesenin başına geçen Aydın Tanyel, 2 bin kişiyi işten çıkarmış, boşalan kadrolara sağ gövüdeki kimseleri atamış, ayrıca işçi sayısını 3 binden 4 bine yükseltmek suretiyle, bin kişiyi de bu şekilde istihdam etmiştir. Aydın Tanyel'den sonraki müdür Erdiç Genç, 2 sene zarfında, 4 binlik kadroyu 7500'e çıkarmış ve militanlaşma hareketini daha da süratlendirmiştir. Geçen zaman içinde TARİŞ çeşitli sol fraksiyonların üssü haline getirilmiştir."

Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği tarafından çıkarılan İktisat Gazetesinin yayın yönetmeni İken

bir zararın gelmemesi; olanın kooperatiflere ve birliklere olması; istihdam politikasını çizenlerin "başkasının kesesinden yemeleri."

4. Sık sık hükümet ve dolayısıyla da birlik genel müdürünün değişmesi ve buna bağlı olarak, işe yeni alınanların işten çıkarılması olasılığına karşı, iş teminatına ilişkin güvencelerin artırılması.

5. Hükümet değişikliği durumunda, değişiklik sırası henüz birliklere gelmeden ("giderayak") işçilere hoş gözükecek ve yeni gelecek yönetimin işini zorlaştırarak hükümlerin kabul edilmesini.

Önemli tarım satış kooperatifleri birliklerinde bağlanmış bulunan son dönem toplu iş sözleşmeleri özet olarak Ek'te sunulmuştur. Çeşitli birlikler ve aynı birlik bünyesinde çeşitli sendikalar arasında önemli farklar yoktur. İşçilerin çalışma koşullarında diğer işyerlerinde olduğu durumlar kısaca şöyledir:

Asgari ücretin artması halinde artan miktarın (ücreti ne olursa olsun) tüm işçilere uygulanması, diğer işyerlerinde pek görülmemekle birlikte, Birliklerde hemen hemen yerleşmiş bir uygulamadır. Ücretsiz ürün verme uygulaması da genellikle bazı kamu kesimi işyerlerinde görülür. Birliklerde ise çok yaygındır. Birliklerdeki 40 saatlik haftalık çalışma süresi ülke ortalamasının çok altındadır. İhbar öneleri Yasanın pek üstüne çıkmazken, kıdem tazminatı Yasanın ve diğer işyerlerindeki uygulamaların çok üstindedir. Yıllık ücretli izin süreleri de Yasa ve diğer işyerlerindeki toplu sözleşmelerde belirtilen miktarlardan oldukça yüksektir.

İşyerlerinde çalışan işçilerin ortalama ücretlerine ilişkin veri ise sağlanamamıştır.

IV. TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİNDE 1974 - 1980 DÖNEMİNDE İSTİHDAM ALANINDA POLİTİK MÜDAHALE

1974-1975 yıllarına kadar tarım satış kooperatifleri ve birliklerinde önemli işçi olayları ortaya çıkmadı. I. ve II. MC Hükümetleri dönemlerinde, bu işyerlerine çok sayıda parti taraftarı yerleştirilmeye başlandı. Yerleştirilen parti taraftarlarının ve yönetimin baskılarına bağlı olarak da bazı yerlerde işçilerin tepkileri görüldüye

1980 yılında Ticaret Bakanlığı Müsteşar Yardımcılığına atanan Sezgin Taşkıran, bu gazetenin 6.3.1980 tarihli sayısında, CHP döneminde Tariş'teki uygulamaları şöyle özetliyordu:

"Tariş Tarım Satış Kooperatifleri bünyesindeki 1977 yılında 5343 personelin 3000'e yakın bölümü işinden fağist sıfatı takılarak atılmış ve geriye kalan 2543 kişi yeniden işe almaları 7139 personel sayısına ulaşmıştır. Tariş'te personel bünyesinde olan bu değişiklik, Çukobirlik, Antbirlik ve diğer birliklerde de olmuştur. Tarım satış kooperatifleri birliklerinde 1977 sonuna göre görülen fazla işçi sayısı: 6709 rakamını bulmaktadır."

İzmir İncir, Üzüm, Pamuk ve Zeytinyağı Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinde işçi- işveren ilişkileri açısından olaylar 1974 yılına kadar gitmektedir.

İlk önemli anlaşmazlık, 1974 yılında Çiğli İplik Fabrikasının kurulma ve işletmeye geçme sürecinde başladı.

Birlik, önceleri ortakların çocuklarını fabrikaya işçi olarak alma politikasını benimsedi. 1974 yılı Nisan ayında işçi alınmaya başlandı. Daha henüz fabrika montaj aşamasında iken, Türk İş üyesi ve Adalet Partisi ile iyi ilişkiler içinde bulunduğu ileri sürülen Teklif Sendikası yetki için başvurdu. Bölge Çalışma Müdürlüğü de, 1974 yılı Haziran ayı sonunda işyerinde çalışan işçiler adına toplu iş sözleşmesi bağlama yetkisini Teklif'e verdi.

Tekstil Sendikası, bu uygulamaya İzmir İş Mahkemesi nezdinde itiraz etti. Mahkeme, işyerinde üretime geçilinceye kadar doküman işkolunda hiçbir sendikaya yetki verilemeyeceğini belirterek, Bölge Çalışma Müdürlüğü'nün yetki kararını 1.7.1974 tarihinde iptal etti.

Bu durum, 1975 yılı yaz aylarına kadar sürdü. Fabrika üretime geçince, bu kez Tekstil Sendikası yetki için başvurdu ve aiddat kesilmesi talebiyle 700 üyesinin adlarını işverene bildirdi. İşveren de, bu listenin başında yer alan 9 işçiyi işten çıkardı. İşverenin bu davranışı üzerine işçiler direnişe geçtiler.

Direniş 13 gün sürdü. İşveren, direnişte geçen günlerde işçilerin ücretli izinli sayılmalarını kabul etti ve işyerini bir süre tatile

soktu. 1975 yılı Kasım ayı başlarında ise yetki Teksif'e verildi. Tekstil Sendikası'nın itirazı üzerine konuyu inceleyen İzmir 2. İş Mahkemesi, yetkinin Teksif'e ait olduğunu belirledi. Yetkinin Teksif'e verilmesinden sonra işyerine 200 MHP taraftarı işçi olarak alındı.

İşe yeni alınan işçilerle eski işçiler arasında kavgalar başladı. 26. Kasım 1975 tarihinde fabrikadan toplu olarak çıkan eski işçilere büyük bir saldırı oldu. Saldıranlar eski işçiler tarafından yakalandı. Yakalananları karakola teslim eden işçiler gözaltına alınca, fabrikadaki işçiler 5 gün süreyle yemek boykotu yaptılar.

10 Aralık 1975 tarihinde ise büyük bir çatışma oldu. 11 Aralık 1975 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde olay şöyle veriliyordu:

"Olay, iş paydosundan sonra işletme binasından yemekhaneye giderken patlak vermiştir. Ülkü Ocaklı olduğu belirtilen bir işçi, sendikal tartışma yaptığı DISK'e bağlı Tekstil İş Sendikası üyesi bir işçiye silah çekmiş, ancak silah patlamamıştır. Bu arada işçiler birbirlerinin üzerlerine taş ve sopalarla saldırmışlardır. Yemekhanenin hermen önünde cereyan eden bu olay, yemekhanedeki karıştıran işçilerin de birbirine girmesine neden olmuştur. DISK'e bağlı Tekstil İş Sendikası yöneticileri olaya Tarış Genel Müdürlüğü yetkililerinin neden olduğunu söylemiştir. Fabrika Bayramı sonrasında kadar tatil edilmiştir."

Çiğli Pamuk Kombinası 7 günlük tatilden sonra 18.12.1975 tarihinde yeniden faaliyete geçtiğinde, işçiler baskıları protesto ettikleri gereğiyle makinaları işletmediler. 19.12.1975 günü ise, fabrikanın yeni alınan 150 kadar işçi tarafından işgal edildiğini ve bu işçiler tarafından kapıda kimlik kontrolü yapıp istenilen içeri bırakıldığını gördüler. Eski işçiler bu olayı gerçekçe göstererek yeniden direnişe geçtiler.

Bu arada 82 eski işçi işten çıkarıldı.

İşverenin, direnişi sürdüren tüm işçilerin iş akidlerini feshedeceğini bildirmesi üzerine, 8000 işçi 30.12.1975 tarihinde yeniden işbaşı yaptı. Ancak işbaşı yapmakta geciken 17 işçinin çıkışı verildi.

İşyerinde işe yeni alınan işçilerin baskısının sürdüğü gereğiyle 130 işçi işyerinde istifa etti. 1976 yılı Ocak ayının ilk haftasında da 280 işçi işveren tarafından işten çıkarıldı.

kadrlara durumu anlatırken kardeşim. Bileğine güvenen arkadaşları hemen gönderin, pek fazla da olmasın, yirmiyli geçmesin, fabrika bir taraftan işçi alıyor. Artık fazlasını siz ayarlıyorsunuz. Şimdilik aldığımız para bin lirayı geçiyor. Burayı İzmir diye gelecek arkadaşları göndermeyin yüzümüzü kara çıkarmasınlar çıkarırlarsa geldikleri gibi geri dönerler. Bu durumları ayarlıyoruz... Bütün ülkedeki arkadaşlarımıza selam eder, saygıyla ellerinden sıkarak, gözlerinden öperim... Arkadaşların durumu genel merkeze ve Albaya bildiriliyor. Oradan da Kurultaya gidiyor. Not: Arkadaşlar acele gelsinler harçlıkları olsunlar gelirken ceplerinde zincir, cep bıçağı, v.s. bulunsun."

Bu işçiler Çiğli İplik Fabrikası'nı diğer işyerlerine ve bölgelere yapacakları saldırılarda bir üs olarak kullanmak istediler. 12.1.1976 tarihinde Ege Üniversitesi'ne yapılan saldırıda ele geçenlerin 17'sinin İplik Fabrikasında işçi gözükmemesi, bunu kanıtlamaktadır. (Ayrıntılı bilgi ve iddianame için bkz. Tekstil Sendikası, *Tarış İplik Fabrikası ve Faşist Saldırıları*).

Tarış Pamukyağı Kombinasında ise DISK'e bağlı Gıda İş Sendikası 24.6.1977 - 20.7.1977 tarihleri arasında grev uyguladı. Ancak işyerinden işçi çıkarılması yoluna başvurulmadı.

CHP Hükümeti döneminde Tarış'ten çok sayıda (bir iddiaya göre 3000 civarında) işçi çıkarılmasına rağmen hiçbir tepki olmadı. Bu dönemde, yeni almanlarla birlikte Tarış'ın işçi sayısı 7 bini aştı.

Demirel Hükümetinin işbaşına gelmesiyle birlikte, tarım satış kooperatifleri birlikleri yönetimlerinde değişikliğe gidildi. Tarış Genel Müdürü Erdiç Gönenç görevden alındı ve yerine İsmail Hakkı Gürün atıldı.

1980 yılı Ocak ayının başında, önce Genel Müdürlükte (bu tarihte bağımsız olan) Taper İş Sendikası üyesi işçiler işten çıkarıldı.

18.1.1980 tarihinde ise İzmir'deki Pamukyağı Kombinasında olaylar çıktı. Olaylar şöyle gelişti: Ticaret Bakanlığı'nın Tarış'ten çıkarılacak işçilerin kıdem tazminatlarının ödenmesi için 150 milyon lira gönderdiği haberleri üzerine, işyerlerinde huzursuzluk başladı. Yeni Genel Müdür İsmail Hakkı Gürün ise, yanna aldığı

İşyerindeki bu değişikliklerden sonra, işyerinde çalışan işçiler adına toplu iş sözleşmesi bağlatma yetkisi Tekstil Sendikasında iken, Türk İş'e bağlı Teksif Sendikası ile 1976, yılı Mart ayında devreye giren MİSK'e bağlı Türk Mensucat İş arasında mücadele başladı.

1976 yılı Mart ayı sonunda da, Türk Mensucat İş ile İzmir Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği arasında Çiğli İplik İşletmesinde çalışan işçilere ücret zammı sağlayan bir protokol imzalandı.

Bu dönemde işletmede MHP'lerin çalışmaları, fabrikada çalışan bir işçinin Kırkkale'deki arkadaşına 28.12.1975 tarihinde yazdığı ve Filret Otyam tarafından Cumhuriyet Gazetesinde yayımlanan bir mektubunda görülebilir (Mektup, dilbilgisi hatalarında değişiklik yapılmadan aktarılmıştır):

"Durumları biliyorsun. Komünistler dışarı, bizler içeri. Şimdi de hepsi dışarda direniş yapıyorlar. Yeni işçiler isten çıkarılırsın, bizlerin can güvenliği sağlansın diye yedi-yükü kadarı direnişçiler. Doksan kadarı işten atıldı. Üç gün müddet vermişlerdi. Hepsi atılacaktı. İzmir Valiliği bu duruma el koydu, idare edip gidiyoruz. Bazı ufak tefek hareketler oluyor. Taktikler falan gibi. Geçenlerde erkenden biri bildiri dağıttırken bizim kalabalığa denk geldi. elinde tekvando aleti vardı, çoğumuz farkında olmadık. kaçıyordu yakaladık ve yıktık, sadece kasap bıçağı ile üç bıçak. Benim pek viedanım razı olmuyor ama ne yapalım bizim ufaklıkta işe yarıyor. İçerideki arkadaşlara aramızda para topluyoruz, buranın teşkilatını zayıf durumları var. Her şeyi işçiden bekliyoruz, maddi durumları değil tabii, buradakiler fazlasıyla görevlerini yapıyor, mesela disiplin yok. Bazı vatandaşlar arasında bölgecilik yaratılıyor, bunlar normal gibi karşılanıyor. Buradaki bütün arkadaşlar maddiyat yönünden, yatacak yer yönünden çok perişan oluyorlar. Şahsen benim aylığıma beş bin lira verseler, ben gene de durmam. Ama geldik Kırkkale'nin adını kötüye kullanmak istemiyorum, her türlü güçlüğü tahammül ediyorum. Aramızda öyle arkadaşlar var ki, ülküçülükle hiç alakası yok. Fabrika içinde kızla tekliftten laubalilik falan - filan.

"Osman'la Mesut geldiler işe girdiler. Elimden gelen bütün iyiliği gösterdim. Şimdi Kırkkale'den gelecek ar-

100 kadar yeni işçiyle topluca Pamukyağı Kombinasına girmek istedi. İşçiler, Genel Müdürlükte birlikte fabrikaya girenlere dışarı atıldılar, fabrikanın giriş kapılarını kapattılar, arabalardan barikatlar kurdular. Polis olaya müdahale etti. Çatışmada 1 polis, 4 işçi yaralandı. (Ayrıntılı bilgi için bkz. Cumhuriyet, 19.1.1980).

Çiğli İplik Fabrikası, Zeytinyağı Kombinası ve Üzüm İşletmelerinde de benzer olaylar 22.1.1980 tarihinde gelişti:

22 Ocak 1980 sabahı güvenlik kuvvetleri Tarış'ın işletmelerinde arama yapma girişiminde bulundu. Öncelikle Zeytinyağı Kombinasındaki işçiler, güvenlik kuvvetlerinin elinde arama yapacağına ilişkin resmi bir belge olmadığı gereğiyle polis, işçiyere sokmamak için direndiler. Çatışma çıktı. Beş işçi ve bir polis yaralandı. 100 işçi gözaltına alındı. Üzüm işletmesinde, üzerinde silah bulundurdukları gereğiyle iki işçi gözaltına alındı. Çiğli İplik Fabrikasında ise altı saat süren bir çatışma oldu. 40'tan fazla işçi ve 5 polis yaralandı. Güvenlik kuvvetleri fabrikayı terk etmek zorunda kaldı. Olaylar üzerine Tarış'ın bütün işletmelerinde çalışan işçiler direnişe geçtiler. Olaylarda gözaltına alınan toplam 251 işçinin 210'nun serbest bırakıldı. (Bkz. Cumhuriyet, 23.1.1980 ve 24.1.1980).

Ticaret Bakanı Halil Başol'un "Tarış'ten kesinlikle kesinlikle işçi çıkarılmayacağı ve yeni işçi alınmayacağı" yolundaki açıklaması üzerine işçiler 8 günlük direnişten sonra 31.1.1980 tarihinde işbaşı yaptılar.

Ancak bu açıklamadan bir hafta sonra Ticaret Bakanlığı Tarış'e bağlı işletmelerde üretimin durdurulmasına ve birçok işçinin işten çıkarılmasına karar verdi. İşçiler de bu karar ve uygulamaya, işletmelerin işgaliyle tepki gösterdiler.

Olaylar, Tarış Genel Müdürlüğü'nün, üretimin ve çalışmanın durdurulduğu yolunda bir ilanı İzmir gazetelerinde yayımlamasıyla başladı. İlânda, tüm işçilerin iş akidlerinin feshedildiği de belirtiliyordu. İlânın yayımlanması üzerine, Tarış'ın bütün işletmelerindeki işçiler işyerlerini işgal ettiler. Bu ara, iş akdi feshedilen işçilerin isimleri de tek tek açıklanmaya başladı. 7 Şubat 1980 günü, güvenlik kuvvetleri binaları boşaltmak amacıyla operasyonlara başladı. Önce Pamukyağı Kombinası panzerlerle kuşatıldı. İşçiler direnmeden işyerini boşalttılar ve bir yürüyüş yaptılar. Üzüm işletme-

sinde ise çatışma çıktı. 50 kişi yaralandı. 600 işçi gözaltına alındı. (Bkz. *Cumhuriyet*, 7.2.1980 ve 8.2.1980).

8 Şubat 1980 günü İzmir'de çeşitli işyerlerindeki işçiler Tarihî işçilerini desteklemek için 1 günlük direniş yaptılar, Pamuk Depolama'daki direniş polisin zor kullanımı ile kırıldı, 7 kişi yaralandı. İplik Fabrikasındaki 1500 işçi ise direnişlerini sürdürüleceklerini açıkladılar.

9 Şubat 1980 tarihinde, "Tekstil, Gıda İş, Maden İş, Basın İş ve Taper İş üyeleri tüm Tarihî İşçileri adına Saim Akbulut, DISK III. Bölge Temsilcisi" imzasıyla yayınlanan bildiriye, iki yıldır hiçbir olayın olmadığı fabrikalarda çıkan yeni olayların sorumlusu olarak Demirel Hükümeti gösteriliyordu, iş ve can güvenlikleri için işçilerin direnmeyi sürdüreceği belirtiliyordu.

İncir İşletmesi, İncir Depolama, Alkol ve Kolonya Fabrikası ve Tahta Kutu Fabrikası 13 Şubat 1980 günü polis gözetiminde açıldıysa da, işçiler (İncir İşletmesi dışında) üretime başlamadı. Bu sırada fabrikalara iktidardaki parti taraftarı yeni işçilerin yerleştirilmesine devam edildi.

14 Şubat 1980 günü de, direniş sürdüren Çiğli İplik Fabrikası'na "sayıları on bin dolayındaki komando ve piyade erlerinin desteğindeki polis güçleri, silahlı çatışma sonucu" girdiler. 1500 işçi gözaltına alındı. DISK'e bağlı sendikalar ise, olayları protesto etmek için 2 günlük direnişe başladı. Ancak direniş ikinci günü pek sürmedi.

Tarihî Yönetiminin 20 Şubat 1980 tarihinde gazetelere verdiği ilândan, direnişin hâlâ sürdüğünü öğreniyoruz:

"Tarihîten Duyuru :

İşletme ve fabrikalarımızda çalışan işçilerimizin tamamının veya 6 bin işçinin işten atılacağı yolunda bazı sahis ve grupların işçilerimize asilsiz olarak telkinde buldukları veya baskı ve tehdit altında işbaşı yapmaları önlenmeye çalışıldığı, işyerine gelenlerin üretim yapmadıkları ve kanunsuz grevi sürdürdükleri, üzülmeye getirilmektedir. Milletini ve memleketini seven işçilerimize aşağıdaki hususları önemle duyuruyoruz:

Türk İş'e bağlı Teksif Sendikası işyerinde yetki aldı. 1977 yılında II. MC Hükümeti döneminde Ticaret Bakanı Ağah Oktay Güner, tarım satış kooperatifleri birliklerinde partisinin etkinliğini artırma çabasına girince, Aksu İplik Fabrikası'nda Teksif (Türk İş) - Türk Mensucat İş (MİSK) çatışması çıktı. Teksif üyesi 26 işçinin iş aktitleri feshedildi. Fabrika 1,5 ay kapalı kaldı. MİSK'e bağlı Türk Mensucat İş, Yasada belirtilen yetki işlemlerini tamamlamadan Antbirlik ile toplu iş sözleşmesi bağlandı.

CHP iktidarı döneminde MİSK'in bağlatılmış bulunduğu toplu sözleşme feshedildi ve Teksif ile toplu sözleşme imzalandı. 385 işçinin işten çıkarılmasıyla işyeri sakinleşti. 1979 yılında da DISK'e bağlı Tekstil Sendikası bu işyerinde yetki aldı ve toplu sözleşme bağlandı.

MC Hükümetleri döneminde Antbirlik Pamukyağı Kombinasında çalışan işçiler, DISK'e bağlı Gıda İş Sendikasında örgütlüydüler. Gıda İş'in 1977 Ocak tarihli *Sendika Gazetesinde* işverenin tavırına ilişkin şunlar yazılıyordu:

"Antalya'da kurulu Antbirlik Pamukyağı Kombinası'nda çalışanlar Sendikamızın üyesidirler ve işyeriyle bağlantılı bir sözleşmemiz halen yürürlüktedir. Yeni sözleşme dönemi yaklaştıkça Antbirlik yöneticileri üyelerimize yeni sözleşmenin ne pahasına olursa olsun Türkiye Gıda İş Sendikası ile imzalanmayacağını, bu sendikadan ayrılmaları gerektiğini, yoksa işlerinden olabileceklerini söylemek suretiyle üyelerimiz üzerinde baskı yapmaya başlamışlardır... Yapılan araştırmalardan da anlaşılacağına göre, Yöneticiler ya büyük üreticilerden veya tamamen aracılar tarafından olmaktadır. Yerel parti örgütleri, böyle kuruluşları kendilerine iş sahası seçmekte ve her çareye başvurarak örgütlerini bu kuruluşların yönetimine hakim kılmaktadırlar" (Sendika, Sayı 84, Ocak 1977, s. 7).

Antbirlik Yağ Kombinası işçileri 1977 döneminde DISK'e bağlı Gıda İş Sendikası'ndan ayrılarak Türk İş'e bağlı Tekirdağ İş Sendikasına geçtiler. 1979 yılında ise, Gıda İş'e dönerek, Gıda İş'in işyerinde toplu iş sözleşmesi bağlatılmasını sağladılar.

Adalet Partisi'nin Hükümeti kurmasıyla birlikte Şeref Topuz, Antbirlik Genel Müdürü olarak atandı. Göreve başlamasıyla birlikte,

1. Yapılan tebligat ve duyuru dışında işçilerimizin hizmet akidleri feshedilmeyecektir.
2. Elde olmayan sebeple, hata ile hizmet akidleri feshedilmiş işçilerimizin durumu düzeltilmiş olup, başvuru halinde incelecektir.
3. Kanunsuz grevin sürdürülmesi halinde, kanunsuz grevin teşvikçi, fabrikçi, tertipçileri ile bu kanunsuz grevi sürdürenlerin iş akidlerinin feshedileceğini, mühürsüz ve masum işçilerimize duyuruyoruz" (*Cumhuriyet*, 20.2.1980).

Genel Müdür İ. Hakkı Gürün, *Milliyet* Gazetesine yaptığı açıklamada, Pamukyağı Kombinasında üretime başlandığını, ancak tüzüm ve incir işletmelerinde, kolonya, alkol ve tahta kutu fabrikalarında kanunsuz grevin sürdürüldüğünü belirtti. (*Milliyet*, 20.2.1980).

Cumhuriyet Gazetesinde yayınlanan bir habere göre de, işyerlerinde çok sıkı güvenlik önlemlerinin alındığı ve işten çıkartmaların hızla sürdüğü belirtildi. Pamukyağı Kombinasında işçilerin işbaşı yaptıkları, ancak işten çıkarılan arkadaşlarının iş almalarını sağlamak amacıyla üretime başlamadıkları bildirildi. Üzüm işletmelerinde de, işyeri dışında direnişe devam eden işçiler, işe yeni alınan işçileri fabrikaya sokmadılar. Diğer taraftan, Üzüm ve Pamukyağı İşletmelerine 800 yeni işçi işbaşı yaptı. Çiğli İplik Fabrikası ile Pamuk Depolama süresiz olarak kapatıldı. İşçilerin iş akidleri askıya alındı. İzmir Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği'nin 26.4.1980 tarihinde yapılan genel kurulunda da Üzüm İşletmelerinin sezon sonuna kadar kapatılması kararı alındı.

Tarihî olayları, işletmelere milyonlarca ölçülebilecek zarara mal oldu. Ne özel sektörde, ne de kamu kesimi işyerlerinde görülemlenecek boyutta zarar - ziyana yol açacağı bilinen davranışlara politik nedenlerle girildi.

B. Antbirlik

Antbirlik'te işverenin sendikalaşmaya açık ve aktif müdahalesi 1975 yılında başladı. MC Hükümetinin işbaşıma getirdiği Sezin Taspmar'ın genel müdürlük işyerinde çalışan Sosyal İş üyelerine baskı yaptığını ileri süren bazı işçiler açık grevine başladılar. Daha sonra Aksu İplik Fabrikası'na 200 yeni işçi alındı ve

"sivil savunma görevlisi" adı altında yeni işçi aldı. Bu işçilere silah dağıtıldı. Bu sırada, Antbirlik Merkez Yağ Kombinasının henüz grevden alınmamış müdürün makam arabası silahlı tarandı. Şoför öldü. Üç kişi yaralandı. Yaralılar, arabayı silahlı tarayanın yeni genel müdür tarafından işe alınanlardan biri olduğunu söylediler.

Bu gelişmeler üzerine, çalışanlar can güvenliklerini sağlamak gerekçesiyle direnişe geçtiler. Genel Müdürlük binasındaki direnişe polis müdahale etti. Direniş sona erdi. Ancak çırçır fabrikası, yağ kombinası ve iplik fabrikasındaki yaklaşık 3500 işçi direnişini sürdürdü. Antalya'da diğer işyerlerinin işçileri de 8 Şubat 1980 günü 2 saatlik dayanışma direnişini yaptılar.

Direniş iki aya yakın sürdü. Sonunda imzalanan protokolda hiçbir işçinin direniş nedeniyle işten çıkartılmayacağı ve toplu iş sözleşmelerinin uygulanacağını işveren kabul etti. Bu protokolu izleyen günlerde Şeref Topuz, Antbirlik genel müdürlüğü görevinden alındı, yerine Tuncay Kupacı atandı.

Ancak olaylar durmadı. Antbirlik Yağ Kombinasında yetkili olan Gıda İş Sendikası'nın Antalya Şube Başkanı, 1980 yılı Temmuz ayı sonunda yaptığı açıklamada, işyerine yeni alınan işçilerin silahlı saldırılar örgütlediklerini ve işçilerin can güvenliğinin kalmadığını ileri sürdü (Açıklama için bkz. *Cumhuriyet*, 29.7.1980).

Temmuz ayında işten çıkartmalar nedeniyle, Sosyal İş Sendikasının bürolarda çok az üyesi kalmıştı. Türk İş'e bağlı Tez Büro İş Sendikası işyerinde örgütleniyordu. Çırçır Fabrikasında yetki Teksif'e verilmek üzereydi. Antbirlik'e bağlı Yeniköy kooperatifinde ise MİSK'e bağlı Türk Büro Sen örgütlenmişti. (Bkz. *Cumhuriyet*, 29.7.1980).

C. Çukobirlik

Çukobirlik Mersin Merkez Yağ Kombinası'nda işçilerin 1976 yılında DISK'e bağlı Gıda İş Sendikasında örgütlenmeleri, Genel Müdürün politik uygulamalarına neden oldu.

1976 yılı Ocak ayında başlayan toplu iş sözleşmesi görüşmelerinde işveren uzlaşmaz bir tavra girdi. Birliğe bağlı diğer işyerlerinde yevmiyelere sözleşmenin birinci yılında 25 TL., ikinci yılında

25 TL ücret zammı yapılan toplu sözleşme bağlanırken, Merkez Yağ Tesislerinde birinci yıl 20 TL., ikinci yıl 18 TL. teklifinden yukarı çıkmadı. Bunun üzerine, Gıda İş Sendikası 13.4.1976 tarihinde grev uygulamasına geçti. Birlik yönetim kurulu ise, Çukobirlik Genel Müdürü Kemal Şahin'in gazetelere yaptığı açıklamaya göre, fabrikayı kapatıp depo yapma kararı verdi. Bu durum, Gıda İş, diğer sendika ve bazı kuruluşları 26.6.1976 tarihinde Mersin'de düzenledikleri bir yürüyüş ve mitingde protesto edildi. (Bkz. *Sendika*, No. 77-78, Haziran - Temmuz 1976).

CHP Hükümeti döneminde önemli bir huzursuzluk olmadı. Ancak 1980 yılı olayı geçti. Ocak ayında 100 işçinin işine son verildi. 1979 - 1980 yıllarında işe alınan 2500 işçinin de işten çıkarılacağı söylentileri yayıldı. Bu konuda Ticaret eski bakanlarından Teoman Köprülülüler şunları söyledi :

"2 700 işçinin görevlerine son verilmesi için Cumartesi ve Pazar demeden işçilere tebligat yapılmaktadır. Tariş'teki aynı oyun Çukobirlik'te tezgahlanıyor. Çukobirlik'e bağlı 14 fabrika var. Şu anda işbaşına getirilen yöneticiler üretim ve dışatımı değil, sadece işçi kıyımını düşünüyorlar" (*Cumhuriyet*, 25.2.1980).

Çukobirlik'te beklenen türde olaylar olmadı. Yeni yönetim merkezde toplu halde işçi çıkartmak yerine, öncelikle Adana ve Mersin dışından dağıtmak olarak 856 işçinin işine son verdi. Ayrıca Çukobirlik İplik Tesisleri işyerinde işçilerin maaşları geç öndü. İstihdam fazlası gereğiyle işten çıkartmalar sürerken de, odacı, çaycı, kapıcı, güvenlikçi tıvanlarıyla çok sayıda yeni işçi alındı.

Çukobirlik Yönetim Kurulu Başkanı Hikmet Savatlı'nın işten çıkartma kararlarını meşrulaştırmak amacıyla mahalli bir gazeteye verdiği bir demeçte söyledikleri, 1975 - 1980 döneminde tarım satış kooperatifleri birliklerindeki istihdam politikasını güzel bir şekilde özetlemektedir :

"Bizim zamanımızda Çukobirlik'in mevcudu 3 bin kişi idi. Bizden sonra MHP'li Sabri Öge ve CHP'iler döneminde bu mevcut iki katına çıkarıldı. İlk başladığımızdan bu yana fabrikaya ek ünite yapılmadı. Fakat personel sayısı tamamen politik amaçla artırıldı. Biz bu fazlayı çıkaracağız" (*Akratan, Aydınlik*, 26.3.1980).

Trakyabirlik : Trakyabirlik'te 1980 yılı Şubat ayı başında 90 işçi işten çıkarıldı. Bunun üzerine yaklaşık 700 işçi direnişe geçti.

E. Sendikaların Topsisı

1980 yılında tarım satış kooperatifleri birliklerinde işçi çıkarılmaları yoğunlaşması üzerine, DISK'e bağlı Sosyal İş, Bank Sen, Tekstil, Maden İş, Taper İş, Fundık İş, Gıda İş ve bağımsız Dev Tiftik İş ve Çukosen'den oluşan Ortak Davranış Komiteleri kuruldu. Bu sendikaların temsilcileri 26 - 27.11.1979 günlerinde toplandılar ve 27.11.1979 tarihinde yaptıkları ortak basın toplantısında, aldıkları kararları açıkladılar. Bu kararların önemlileri şunlardır :

- "Güçümüzü birliğimizden, silahımızı üretimdeki yerimizden alan onbinlerce emeğin temsilcisi bizler, üyelerimize yönelik saldırılara ortak göğüsleyecek ve püskürtüceğiz.
- + Bu anlayış ve tepititten hareketle, DISK öncülüğünde... Ortak Davranış Komitesi oluşturulması...
- + DISK Bölge Temsilcilerinin başkanlığında bölgesel Ortak Davranış Komitelerinin oluşturulması,
- + Bölgesel komitelere bağlı olarak işyerlerinde tüm birim ve üniteleri kapsayacak alt birimlerin oluşturulması,
- + Sendikalar arasında dayanışma ve haberleşmenin bu komiteler aracılığıyla DISK tarafından sağlanması,
- + Üyelere yönelik örgütlenme ve kitlesel eğitim çalışmalarının ortak düzenlenmesi,
- + Bölgelerde komite üyelerinin ve temsilcilerinin katılımlarıyla ve gidecek tüm üyelerin katılımıyla kitlesel toplantıların ortak düzenlenmesi,
- + İşyerlerine yönelik saldırılara karşı, disiplinli ve örgütlü tavrın kolektif yürütülmesi,
- + Gelişecek mücadele biçimlerine karşı hazırlıklı olunması,
- + Anti - demokratik saldırılara karşı mücadele sürecinde gelişecek olaylara bağlı olarak maddi dayanışmanın sağlanması,
- + Kitlesel eğitim ve bölgesel toplantılara vakit geçirilmeksizin başlanılması, konularında ortak görüşe varılmış ve alınan kararların uygulanması için yerel birimlere gerekli talimat verilmiştir" (*DISK, 7. Olağan Genel Kurula Sunulan Çalışma Raporu*, a. 317-318).

Ç. Fiskobirlik

Fiskobirlik işyerlerinde 1977 yılına kadar önemli bir olay olmadı. Ancak 1977 yılında Fiskobirlik'in Bolu, Sakarya ve Kocaeli'ndeki 9 fundık kurma fabrikasında örgütlenen DISK'e bağlı Gıda İş Sendikası, işverenin büyük baskıyla karşılaştığını ileri sürdü. İşveren toplu sözleşme görüşmelerine gelmedi. Grev kararı alınca grev oylamasına gidildi. Oylamada 18 kişinin olumsuz oyuna karşı 35 kişinin grev lehinde oy kullanması üzerine, fabrika kapatıldı. Gıda İş, diğer işyerlerinde de işçilere baskı yapıldığını ileri sürdü.

CHP dönemi Fiskobirlik işyerlerinde sakin geçti. Fundık İş bu dönemde DISK'e katıldı. Fundık İş Sendikası yetkilileri, 1980 yılı Ağustos ayında yaptıkları bir açıklamada, işyerlerinden işçi çıkartmak amacıyla sekiz kişilik bir komitenin kurulduğunu ve daha sonraki günlerde çok sayıda işçinin çıkışını verileceğini belirttiler (*Demokrat*, 2.8.1980). Ağustos ayı sonunda da 100 işçi diğer illerdeki işyerlerine tayin edildi (*Cumhuriyet*, 22.8.1980). Aynı günlerde 600 işçi işten çıkarıldı.

D. Diğer Birlikler

Güneydoğubirlik : AP Hükümeti döneminde Güneydoğu Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri Genel Müdürlüğüne atanan Ali Sümer, 1980 yılı Mart ayında yaptığı basın toplantısında, 1535 işçiden 750'sinin çıkışını verileceğini, o güne kadar 180 işçinin çıkarıldığını açıkladı (*Aydınlık*, 27.3.1980). Türk İş üyesi Tez Büro İş Sendikasının Gaziantep Şube Başkanı Yakup Ocak da, yaptığı açıklamada, işyerinde imzaladıkları toplu sözleşmenin işveren tarafından uygulanmadığını, iş güvenliği sağlayan maddelerin işveren tarafından kaldırılmak istendiğini ileri sürdü (*Tez Büro İş Gazetesi*, 3.4.1980).

Yerfiskobirlik : AP Hükümetinin Yerfiskobirlik Genel Müdürlüğünü değiştirmesinden sonra Birliğin istihdam politikası da değişti. 4.8.1980 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanan bir yazıda, Birlik'in eski yöneticilerinden birinin iddiaları yer aldı. Bu iddialara göre, işyerlerinden çok sayıda işçi çıkarılmış ve yerlerine parti taraftarları yerleştirilmiştir.

Ortak Davranış Komiteleri çeşitli illerde toplantı ve gösteriler düzenledi. "İşyerlerinde gelişebilecek olaylara karşı bir dayanışma fonu ayrılması ve kesinlikle çalışmaların disiplin altında yürütülmesi için ortak kararlar" alındı (a.g.e., s. 319). Bu örgütlenme, 1980 yılının ilk aylarında Tariş ve Antbirlik olaylarında etkin oldu.

SONUÇ

Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinde istihdam iki açıdan önemlidir : (1) Kırsal kesimde yeni istihdam olanakları yaratması; (2) İşçi - işveren ilişkilerinin farklı niteliğinin yol açtığı olaylar.

İnceleyebildiğimiz kadıyla, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin kurulma ve gelişim süreçlerinde kırsal kesimde istihdam olanakları yaratmak diye bir düşünce söz konusu değildir. Nitekim önemli işletmeler kırsal kesimde değil, ihracat limanlarında kurulmuştur.

Tarım satış kooperatifleri ve birliklerinde işçi - işveren ilişkileri ise hem özel kesimden, hem de kamu kesiminden farklıdır.

Özel kesim işyerlerinde, ana amaç işletmenin uzun dönemli kârının azamileştirilmesidir. İstihdam politikası da bu genel amaçla şekillendirilmiştir. Özel sektör genellikle gelişmeleri keskinleştirici ve (özellikle 1974 - 1980 yıllarında yaşanan ekonomik buhran ve döviz darboğazında) ithal makina ve teçhizatı tahrip etme sonucunu doğurucu davranışlardan özenle kaçınmıştır. 1968 - 1970 döneminde özel sektör işyerlerinde görülen işgal eylemlerinden sonra bu nitelikte bir iki örneğe ancak rastlanabilir (Sungurlar'da 11.8.1975 - 26.11.1975 tarihleri arasındaki direniş ve daha önemlisi, 1976 yılı Eylül ayında Devlet Güvenlik Mahkemeleri Yasa Tasarısını protesto etme gereğiyle yapılan genel direnişten sonra işten atılan temsilcilerin işe alınmalarını sağlamak gereğiyle yapılan Profilo işgali).

Genel ve katma bütçeli kuruluşlar ile kamu iktisadi teşebbüslerinde de genellikle bu nitelikte eylemlere yol açıcı davranışlara

girilmemiştir. Belediyelerde ise, bu dönemde yerel yönetimlere yasalara verilmiş görevlerle, sağlanan olanaklar arasındaki dengesizlik sık sık işçi olaylarına neden olmuştur. Merkezi yönetimle yerel yönetimin farklı siyasî çizgilerde olması genellikle yerel yönetim yetkililerinin desteğindeki işçi eyleminin boyutunu ve etkinliğini artırmıştır. Ancak bu eylemler görünüşte işveren durumundaki belediyeye, önde ise merkezi yönetime karşı olduğundan, işyeri işgalleri ve araç-gerecin tahribi noktasına hiçbir zaman varmamıştır.

1974-1980 döneminde tarım satış kooperatifleri ve birliklerinde durum farklı olmuştur. Bu yıllarda davul kooperatif ortaklarının boyundadır, tokmak ise siyasî iktidardadır. Siyasî iktidar, kendi adamlarını yerleştirebilmek ve etkin kılabilmek için işçi çıkartmıştır. Bunun doğurduğu olumsuz sonuçların maliyetini ise tamamıyla kooperatifler ve birlikler ödemişlerdir. Bu nedenle de siyasî iktidar son derece rahat davranabilmiştir. İktidarı yitirmiş siyasî güçler ise, tepki gösteren işçileri desteklemişlerdir.

Bu durum, tarım satış kooperatifleri ve birliklerinde çalışan işçileri, aynı işkollarında diğer işyerlerinde çalışan işçilere oranla olağanüstü hareketlendirmiş, politize etmiştir. Ancak bu hareketlenme, belirli bir siyasî partiye ve uygulamalarına karşı olma temelinde gelişmiştir. Büro işkolunda normal olarak çok az yasadışı direniş görülürken, tarım satış kooperatifleri birliklerinde durum çok farklı olmuştur. Tekstil ve gıda işkolları için de benzer özellikler söz konusudur.

Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri, bu yönleriyle, gerek kırsal alanda yapısal değişime (veya yapının korunması) ve gerek de Türkiye'de işçi hareketi açısından 1974-1980 döneminde oldukça önemli bir rol oynamıştır.

Sürekli yayınlar: TÜBA İş - İşçi ve Çalışma Bülteni.
Gıda İş Sendikası Sendika Gazetesi
Tez Büro İş Sendikası Gazetesi
Sosyal İş Sendikası Gazetesi
Tekgıda İş Sendikası Gazetesi
Günlük gazeteler.

TOPLU İŞ SÖZLEŞMELERİ

Türkiye Gıda İş - İzmir Pamuk Tarım Satış Kooperatifleri Birliği Pamukyağı Kombinasi (1.1.1979 - 31.12.1980).

Tez Büro İş - Güneydoğu Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (1.8.1979 - 31.7.1981).

Tekstil - Çukobirlik Merkez İplik Fabrikası (1.5.1979 - 30.4.1981).

Sosyal İş - Gülbirlik (1.4.1978 - 31.3.1980).

Sosyal İş - Ansbirlik (1.8.1978 - 31.7.1980).

Taper İş - Tarış Genel Müdürlüğü (1.11.1978 - 31.10.1980).

Fındık İş - Fiskobirlik (1.1.1979 - 31.7.1980).

Çukosen - Çukobirlik (1.8.1978 - 31.7.1980).

Tekgıda İş - Marmarabirlik (1.4.1980 - 31.3.1982).

Tekstil - Tarış Çiğli İplik Fabrikası (1.11.1978 - 31.10.1980).

YARARLANILAN ÖNEMLİ KAYNAKLAR

Çukobirlik, Çukobirlik 1940 - 1973, Adana, 1973.

Devlet Planlama Teşkilatı, IV. 5 Yıllık Kalkınma Planı, Devlet Adına Destekleme Alınmasını İnceleme ve Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Cilt I, Ankara, 1977.

DISK, VII. Dönem Çalışma Raporu, Ankara, 1980.

Fındık İş, 5. Dönem Normal Genel Kurul Çalışma Raporu, 1978, Çoğaltma.

Fiskobirlik, Üreticinin Hizmetinde 40 Yıl, İstanbul, 1978.

Koç, Yıldırım, Kamu Kesiminde İşçi İstihdamı ve İşçi-İşveren İlişkileri, ODTÜ, İdari Bilimler Fak., 1980, Çoğaltma.

Kozabirlik, 38. Hesap Yılı Çalışma Raporu, Bursa, 1979.

—, 39. Hesap Yılı Çalışma Raporu, Bursa, 1979.

Pankobirlik, 1979 Faaliyet Raporu, Ankara, 1980.

Sosyal İş, 6. Dönem Merkez Genel Kurulu Çalışma Raporu, Ankara, 1980.

Tarış, Daimi Kadro Personel Yönetmeliği, İzmir, 1972.

Tekgıda İş, I. Genel Kurul Çalışma Raporu, 1972.

—, II. Genel Kurul Çalışma Raporu, 1975.

—, IV. Genel Kurul Çalışma Raporu, 1978.

Tekstil, 6. Genel Kurul Çalışma Raporu, 1975.

—, 7. Genel Kurul Çalışma Raporu, 1977.

—, 8. Genel Kurul Çalışma Raporu, 1979.

Tekstil, 3. Dönem Çalışma Raporu, 1971.

—, Tarış İplik Fabrikası ve Faşist Saldırıları, Olaylar, Belgeler, İstanbul, 1976.

Tez Büro İş, 8. Genel Kurul Çalışma Raporu, 1978.

—, 9. Genel Kurul Çalışma Raporu, 1980.

T.Z. Ziraat Bankası, 1976 Yılında Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri, Ankara, 1978.

EK
TARIM SATIŞ KOOPERATİFLERİ BİRLİKLERİNDE 1980 YILINDA UYGULANAN TOPLU İŞ SÖZLEŞMELERİ

Taraflar	Oıda İş - Tarış Pamukyağı	Tekstil - Tarış İplik	Taper İş - Tarış Büro
Toplu Sözleşme Hükümleri	1.1.1979 - 31.12.1980	1.11.1978 - 31.10.1980	1.11.1978 - 31.10.1980
Yürürlük	1.1.1979 - 31.12.1980	1.11.1978 - 31.10.1980	1.11.1978 - 31.10.1980
Haftalık çalışma süresi	44,5 saat	48 saat	44 saat
Yıllık ücretli izin süreleri	Kıdem 1 - 5 yıl 25 işgünü 5 - 10 yıl 30 işgünü 10 -> yıl 35 işgünü	Kıdem 1 - 5 yıl 30 gün 5 -> yıl 30 işgünü	Herkes 30 gün
İhbar süreleri	Kıdem Onel 1 - 6 ay 4 hafta 6 - 18 ay 8 hafta 1,5 - 3 yıl 10 hafta 3 - 5 yıl 12 hafta 5 -> yıl 14 hafta	Kıdem Onel 1 - 12 ay 8 hafta 1 - 3 yıl 12 hafta 3 -> yıl 14 hafta	Kıdem Onel 1 - 6 ay 2 hafta 6 - 18 ay 4 hafta 1,5 - 3 yıl 6 hafta 3 - 5 yıl 8 hafta 5 -> yıl 10 hafta
Kıdem tazminatı	60 gün	45 gün	45 gün
Kendi isteğiyle ayrılan kıdem tazminatı	4 yıl ve daha kıdemli olana 45 gün	5 - 10 yıl kıdem: 30 g 10 -> yıl kıdem: 45 g	3 - 10 yıl kıdem: 30 g 10 -> yıl kıdem: 45 g
İkramiye (Yıllık)	120 yevmiye ve net 4000 TL	120 yevmiye	90 yevmiye
Yakacak yardımı	Net 1000 TL/ay	Net 1000 TL/ay	Net 1000 TL/ay
İzin parası	Net 2500 TL/yıl	Net 2500 TL/yıl	—
İp-devam primi	10 yevmiye/ay	10 yevmiye/ay	Ücretin % 10'u
Asgari ücret farkı	Farkın % 90'ı herkese	Farkın tümü herkese	—
Askerlik yardımı	3000 TL	Net 1800 TL	Net 2500 TL
Aile yardımı	Net 1000 TL/ay	Brüt 1000 TL/ay	Net 500 TL/ay
Çocuk yardımı	100 TL/çocuk/ay	100 TL/çocuk/ay	100 TL/çocuk/ay
Kıdem zammı	3 TL/yıl/yevmiye	3 TL/yıl/yevmiye	100 TL/yıl/aylık
Faiz çalışma zammı	50 saat/ay'a kadar : % 50 50 saat/ay'dan fazla : % 75	% 50	% 50
Yemek parası	50 TL/gün	40 TL/çalışılan gün	60 TL/çalışılan gün

Tarafar	Soysel İş - Gülbirlik	Fındık İş - Flakobirlik	Tez Büro İş - Güneydoğubirlik
Toplu Sözleşme Hükümleri			
Yürürlük	1.4.1978 - 31.3.1980	1.1.1979 - 31.7.1980	1.8.1979 - 30.7.1981
Haftalık çalışma süresi	40 saat	44 saat	40 saat
Yıllık ücretli izin süreleri	Herkes 30 işgünü	Herkes 30 gün	Herkes 40 gün
İhbar özellikleri	Kıdem 1- 1 yıl 35 gün 2- 3 yıl 49 gün 3- 10 yıl 49 gün 10- → yıl 77 gün	Yasal	Kıdem 1- 5 ay 4 hafta 6- 18 ay 8 hafta 1,5- → yıl 10 hafta
Kıdem tazminatı	35 gün	50 gün	80 gün
Kendi isteğiyle ayrılan kıdem tazminatı	—	6 yıl kıdemli bayan 7 yıl kıdemli erkek	80 gün
İkramiye (Yıllık)	60 yevmiye	120 yevmiye	150 yevmiye
Yakacak yardımı	Net 250 TL/ay	Net 1000 TL/ay	Net 4500 TL/yıl
İzin parası	Net 750 TL/yıl	—	—
İş-devam primi	—	% 20	—
Asgari ücret farkı	—	—	Farkın tümü herkese
Ankerlik yardımı	—	—	—
Aile yardımı	—	Net 500 TL/ay	Net 1000 TL/ay
Çocuk yardımı	100 TL/çocuk/ay	100 TL/çocuk/ay	150 TL/çocuk/ay
Kıdem zammı	—	3 TL/yıl/yevmiye	—
Fazla çalışma zammı	% 100	% 50	% 50
Yemek parası	10 TL/gün	Brüt 1000 TL/ay	Net 50 TL/gün

Tarafar	Tez Büro İş - Güneydoğubirlik	Çukobirlik	Çukobirlik	Tez Büro İş - Güneydoğubirlik	Soysel İş - Ansbirlik
Toplu Sözleşme Hükümleri					
Yürürlük	1.8.1979 - 30.7.1981	1.8.1978 - 31.7.1980	1.4.1981 - 1.4.1982	1.8.1978 - 31.7.1980	
Haftalık çalışma süresi	40 saat	40 saat	40 saat	40 saat	
Yıllık ücretli izin süreleri	Herkes 30 gün	Herkes 30 gün	Kıdem 1- 3 yıl 18 işgünü 5- 10 yıl 24 işgünü 10- → yıl 30 işgünü	Herkes 30 gün	
İhbar özellikleri	Kıdem 1- 5 ay 7 hafta 6- 18 ay 8 hafta 1,5- 3 yıl 11 hafta 3- → yıl 13 hafta	Yasa + 1'er hafta	Kıdem 1- 5 ay 2 hafta 6- 18 ay 4 hafta 1,5- 3 yıl 6 hafta 3- → yıl 10 hafta	Kıdem 1- 5 ay 2 hafta 6- 18 ay 4 hafta 1,5- 3 yıl 6 hafta 3- → yıl 10 hafta	
Kıdem tazminatı	80 gün	70 gün	Büro: 60 gün Depo: 45 gün	60 gün	
Kendi isteğiyle ayrılan kıdem tazminatı	80 gün	1- 5 yıl: 50 gün 3- → yıl: 90 gün	—	6- → yıl: 40 gün	
İkramiye (Yıllık)	150 yevmiye	120 yevmiye	Büro: 100 yevmiye Depo: 150 yevmiye	90 yevmiye	
Yakacak yardımı	2000 TL/ay	Net 1000 TL/ay	Net 2000 TL/ay	Net 4000 TL/yıl	
İzin parası	Asgari ücret tutarı	Net 2000 TL/yıl	—	—	
İş-devam primi	Ücretin % 25'i	—	—	Ücretin % 25'i	
Asgari ücret farkı	Farkı herkese eklenir	Farkı herkese eklenir	—	Kısmi yeterlidir	
Ankerlik yardımı	—	7500 TL	1 Maaş	—	
Aile yardımı	—	—	—	—	
Çocuk yardımı	100 TL/çocuk/ay	Net 150 TL/çocuk/ay	50 TL/çocuk/ay	100 TL/çocuk/ay	
Kıdem zammı	—	1- 3 yıl: 200 TL/ay 3- 5 yıl: 100 TL/ay 5- → yıl: 90 TL/ay	80 TL/yıl/aylık	200 TL/yıl/aylık	
Fazla çalışma zammı	% 100	% 75	% 75	% 50	
Yemek parası	85 TL/gün	Net 150 TL/ay	50 TL/gün	50 TL/çalışan gün	